

bouwhistorische quickscan

de brikkenbouw

sphinxterrein | boschstraat

maastricht

mei 2017

objectgegevens

adres: Achter Boschstraat 24, Vm. Sphinxterrein,
Maastricht

status: Kenmerkend, binnen gemeentelijk monumentenbestand.
Geen specifiek nummer of beschrijving bekend

kadastrale
aanduiding: Maastricht, sectie A, no 8010, gedeeltelijk
kadastrale
situatie:

inleiding

Het verhaal over de ruim bemeten tweede stadsommuring, in de 14de eeuw, en de daardoor ontstane ruimte voor kloosters mét grote tuinen, plus de ligging van de Noordwest-Quadrant van de Binnenstad, (zoals dit gebied genoemd is in een uitgave van de Dienst Stadsontwikkeling en Grondzaken van de Gemeente uit 1993) met de uitvalsweg naar het noorden mag genoegzaam bekend zijn.

Feit is dat Petrus Regout in dat gebied dat ruimte vond voor een deel van zijn industriële activiteiten, met uiteindelijk het enorme conglomeraat aan gebouwen op het Sphinxterrein waarvan inmiddels een groot deel is gesloopt.

De resterende gebouwen krijgen een nieuwe functie, waarvan op dit moment het Eiffelgebouw en de gebouwen die de hoek van Boschstraat en Statensingel beslaan, plus de Brikkenbouw in de Zuidwesthoek van het terrein aan snee zijn.

De Brikkenbouw, zo genoemd omdat daar, in een veel lager gebouw dan het huidige, vanaf 1875 bakstenen werden gefabriceerd voor eigen gebruik. Zo kende het terrein wel meer voorzieningen voor eigen gebruik. Tegelijkertijd laten opeenvolgende plattegronden van het omsloten terrein een enorme dynamiek zien, waarbij open ruimtes werden gevuld, gebouwen van status en vorm veranderden, of relatief snel werden vervangen door nieuwe. Veel van die gebouwen hadden geen enkele monumentale status en zijn derhalve gesloopt. Daardoor staat de brikkenbouw er nu ietwat verweesd bij, maar wel met tal van sporen van wijzigingen en van verdwenen aangebouwde, al dan niet functioneel verbonden gebouwen. Daarbij komt dan dat het aanvankelijk vrij lage, twee bouwlagen tellende gebouw in 1923 werd opgehoogd met vier extra lagen, plus een extern trappenhuis.

Bij gebrek aan een goede beschrijving van het hele complex van de Sphinx, en het ontbreken van een beschrijving in het gemeentelijk monumentenregister (onder GM 245 staat bij de Brikkenbouw de klassering 'kenmerkend', maar slaat de beschrijving op de afsluitende muur langs de Maagdendries) wordt hier volstaan met de voorliggende quickscan die in beeld brengt wat er nu staat, en is niet verder ingegaan op de ooit aangebouwde en weer verdwenen gebouwen, temeer daar de functionele relatie daarvan niet meer te achterhalen is.

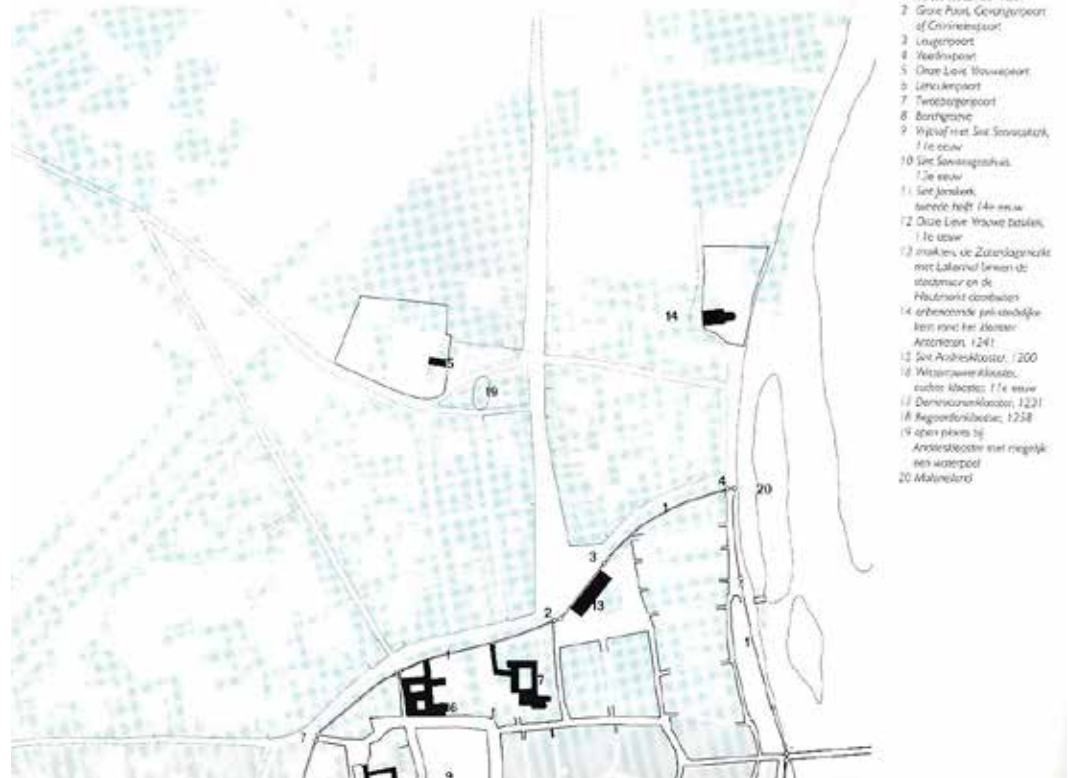
Dat betekent ook dat er sporen zijn die alleen al vanwege hun onbekende functie bewaard zouden moeten blijven om de toekomstige leesbaarheid te waarborgen.

Om bovenstaand betoog te illustreren volgen hier allereerst enkele kaarten die de uiteindelijke positie van de Brikkenbouw laten zien.

Historische atlas: Eerste episode: tot 1350
Noordwest-Quadrant
Ten noorden van de eerste stadsmuur groeit een voorstad

A.

De situatie voor 1350, met een eerste begin van groei van een voorstad. In het gebied ligt het Sint Andriesklooster uit 1200, met ervoor een open plaats met mogelijk een poel

Historische atlas: Tweede episode: 1350 tot 1673
Noordwest-quadrant
De voorstad wordt ingelijfd

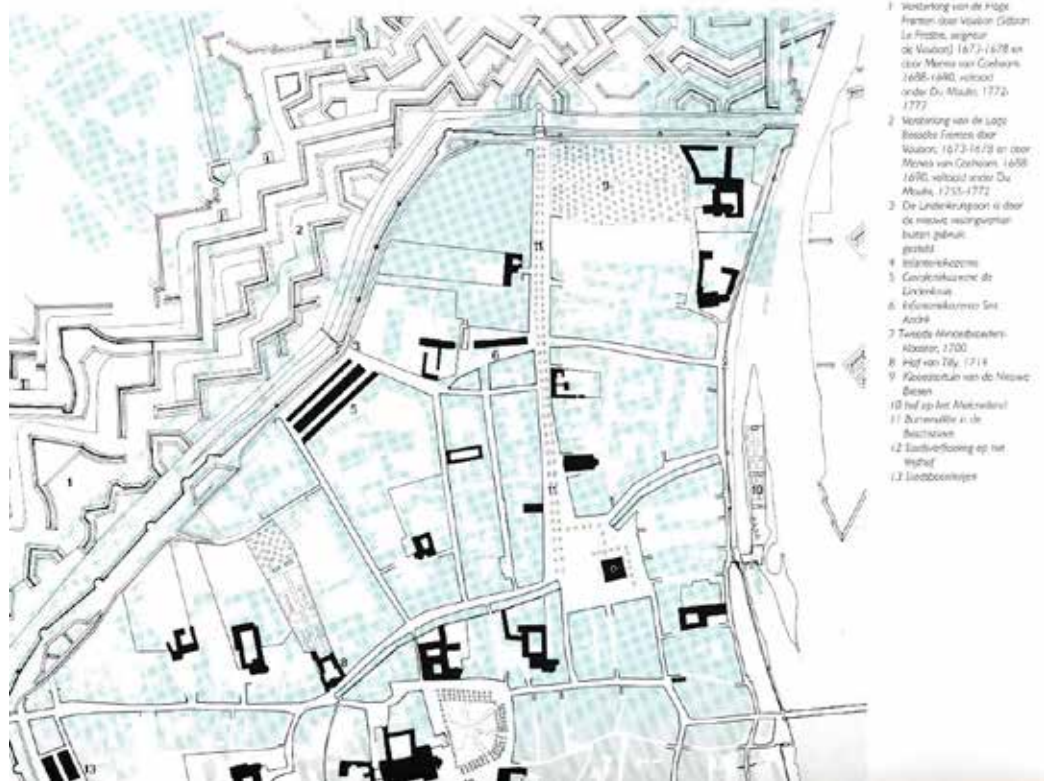
B.

In de periode 1350-1673 komt daar het Penitentenklooster (1673) bij, op de plek van het huidige Boschstraat 24

Historische atlas: Derde episode: 1673 tot 1794 Noordwest-Quadrant Het Noordwest-quadrant krijgt een militair accent

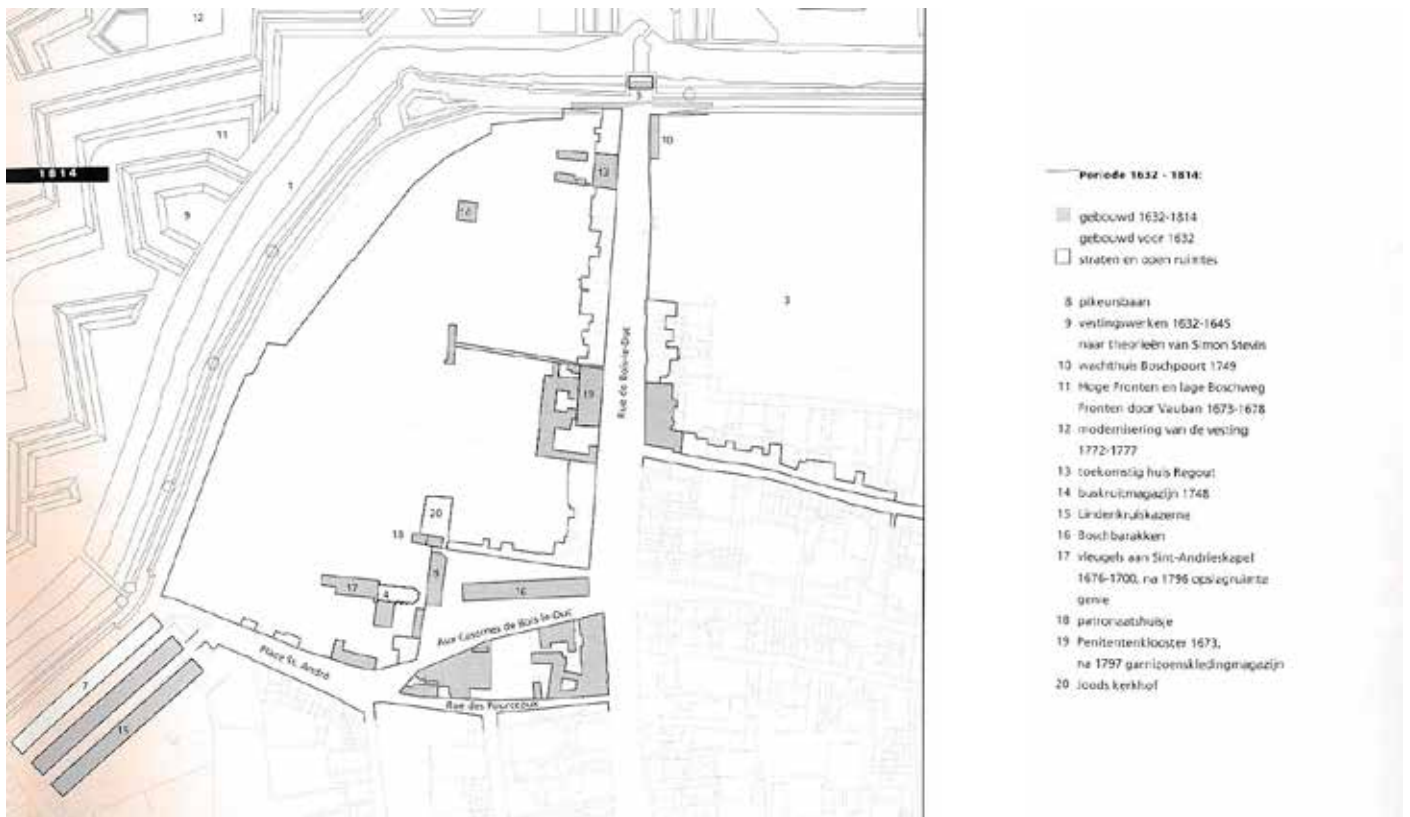
C. Tussen 1673 en 1794 wordt aan de oostkant van het Andriesklooster de Infanteriekazerne Sint André gebouwd, die een 25 jaar geleden is gesloopt voor sociale woningbouw. Ook de rest van het terrein heeft een militaire functie

Historische atlas: Vierde episode: 1794 tot 1918 Noordwest-Quadrant Het Noordwest-quadrant wordt een industrieel stadsdeel

D. In de vierde periode, tussen 1794 en 1918, loopt het terrein grotendeels vol. De Andrieskapel en directe omgeving blijven gespaard.

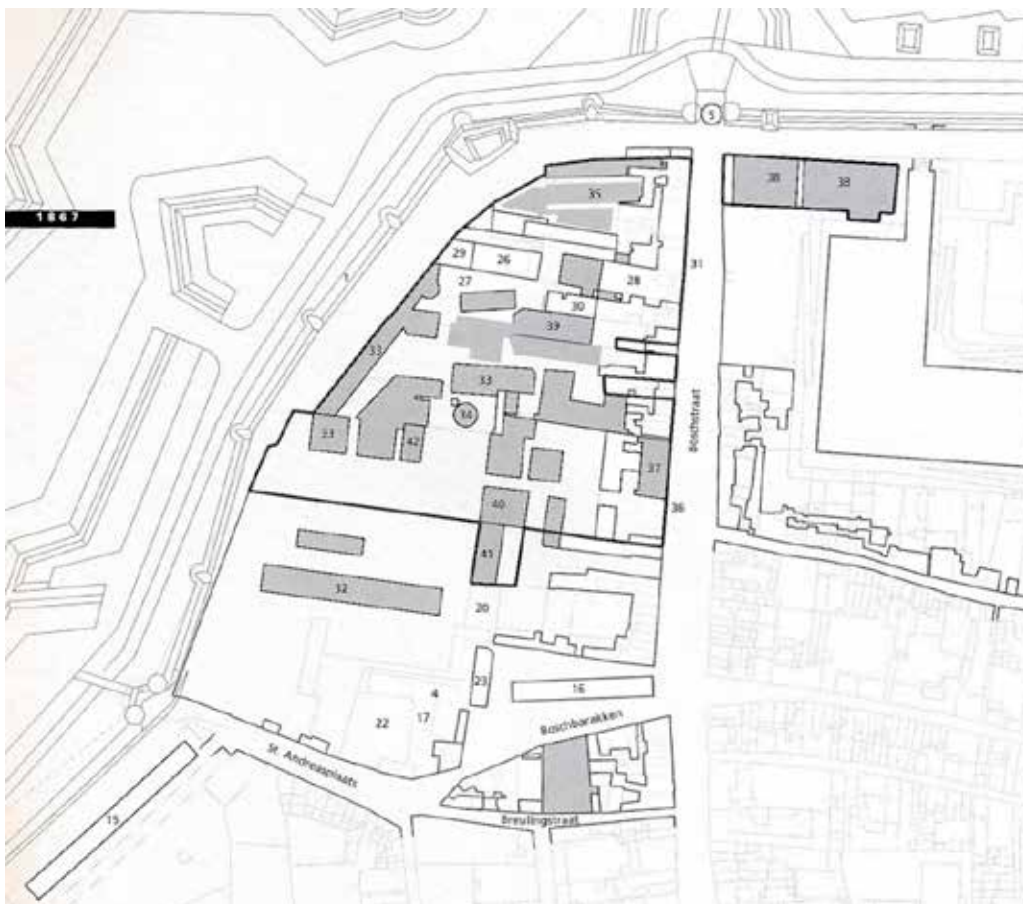

E. Het begint met de bouw van het toekomstige woonhuis van Regout, die zich daarmee nestelt in het gebied

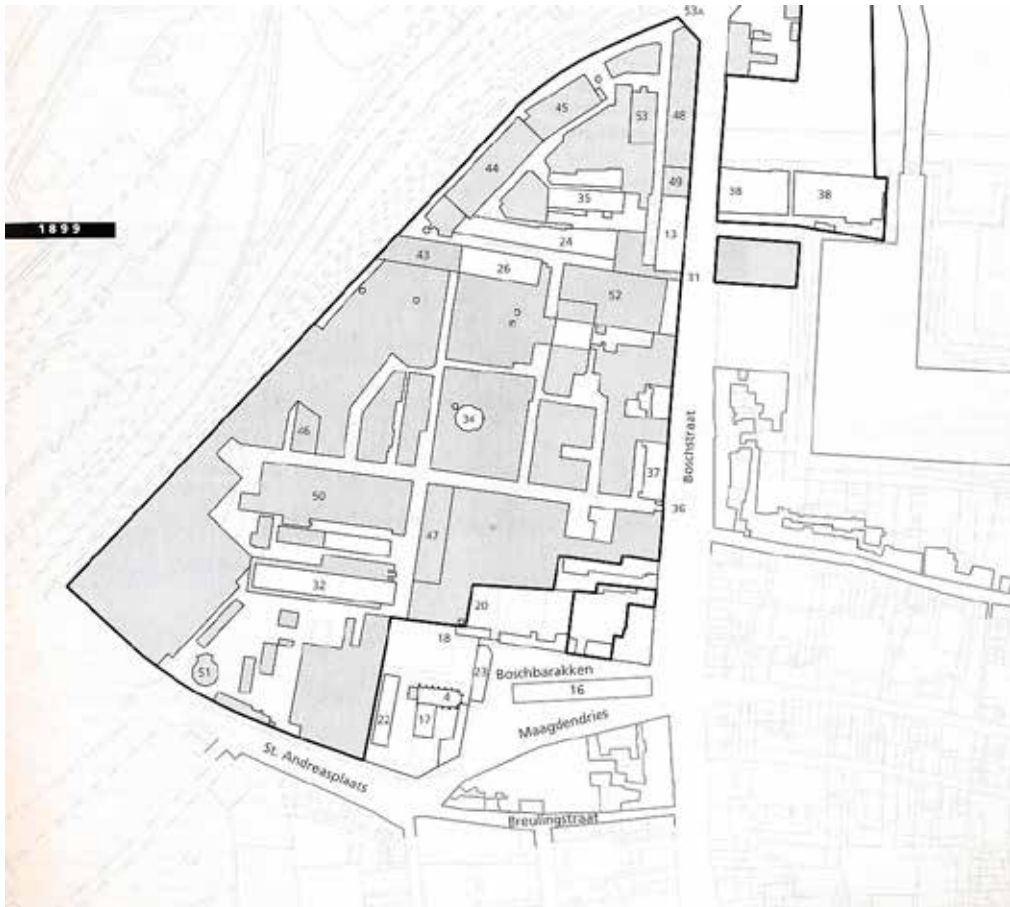

F. Tussen 1834 en 1842 verschijnen er in het gebied een glasslijperij, een aardewerkfabriek, een meniefabriek, een spijker- en geweerfabriek, een glasblazerij en aardewerkovens

- Periode 1845 - 1867:
- gebouwd 1845-1867
 - gebouwd voor 1845
 - straten en open ruimtes
 - terrein van Regout
- 32 artillerieloods ca. 1860
 - 33 aardewerkfabriek
 - 34 gasfabriek en gashouder 1847
 - 35 hoogbouw ca. 1857
 - 36 ingang en fabriekspoort
 - 37 hooghuis 1865
 - 38 inpakruimte en magazijn
 - 39 glasblazerij 1857
 - 40 kalkfabriek 1865
 - 41 meniefabriek 1865
 - 42 drukkerij 1865

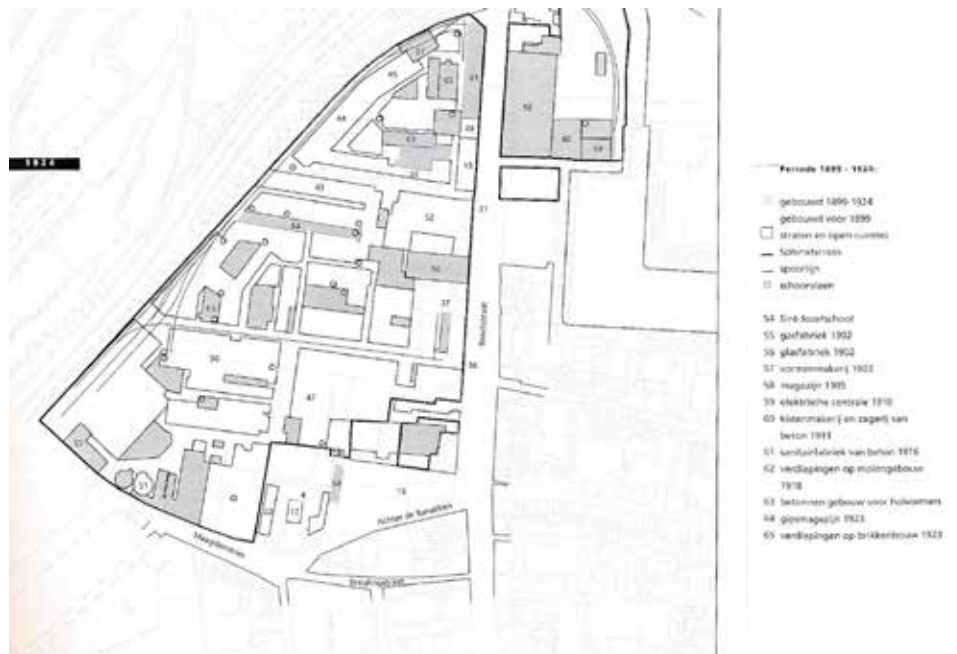
G. Tussen 1845 en 1867 komen daar nog een gasfabriek met gashouder bij, plus een kalkfabriek, een drukkerij, een nieuwe glasblazerij en enkele hoge gebouwen

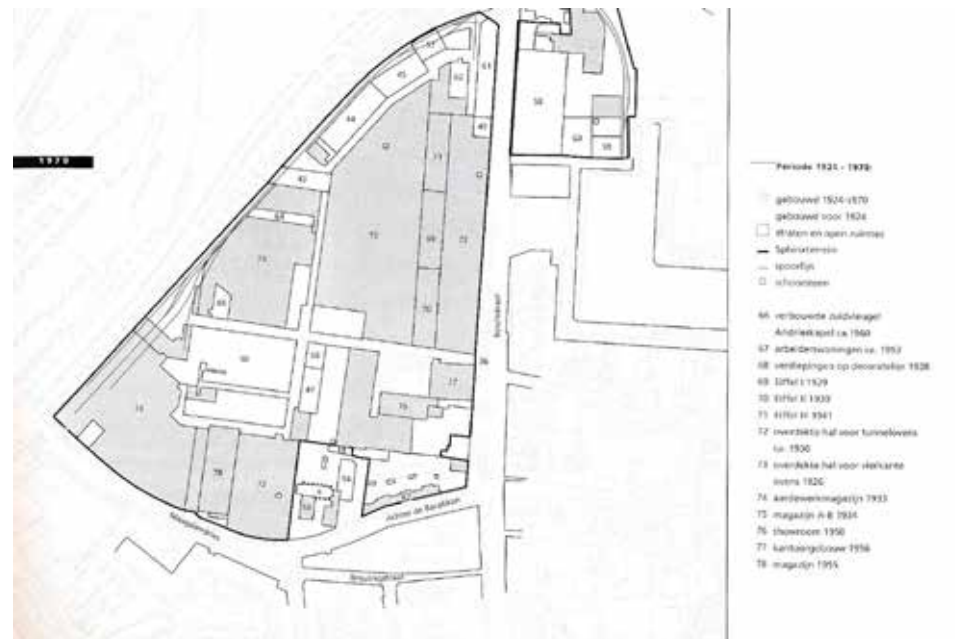
- Periode 1867 - 1899:
- gebouwd 1867-1899
 - gebouwd voor 1867
 - straten en open ruimtes
 - terrein van Regout
- 43 gebouw B 1875
 - 44 gebouw A 1875
 - 45 gebouw C 1885
 - 46 brikkenbouw 1875
 - 47 decoratieatelier 1877
 - 48 magazijn
 - 49 gebouw voor gipsfabricage 1893
 - 50 Cassij ca. 1880
 - 51 gashouder 1878
 - 52 glasfabriek 1893
 - 53 molengebouw 1893
 - 53a poortgebouw 1873

H. Tot 1899 worden ettelijke gebouwen vernieuwd of uitgebreid, en komen er een gebouw voor gipsfabricage bij, plus een decoratieatelier, een molengebouw, het poortgebouw, en de brikkenbouw

I. De uitbreiding gaat tussen 1899 en 1924 verder, met name door het verregaand electrificeren van de processen. Bestaande gebouwen als de gasfabrieken worden vernieuwd, maar er komen ook nieuwe gebouwen voor de vormenmakerij, voor holvormers, een sanitair-fabriek, een kistenmakerij en zagerij, en een eigen electriciteitscentrale. De Brikkenbouw krijgt zijn extra bouwlagen

J. Daarna concentreert de fabricage zich, tot 1970, vooral op sanitair. Daarvoor wordt allereerst in drie bouwcampagnes het Eiffelgebouw neergezet, terwijl daarnaast vooral geïnvesteed wordt in de bouw van ovens, maar ook van magazijnen en kantoorruimte, plus een showroom

K. Tot 1999 komen er nog nieuwe magazijnen en personeelsvoorzieningen. Daarna volgt de ontmanteling die heeft gekleefd tot de huidige situatie

beschrijving

De Brikkenbouw, die dus gebouwd is in 1875, met een forse uitbreiding in de hoogte in 1923, had in zijn laatste gebruiksfase verschillende functies als opslag. Daarvoor waren enkele binnenwanden neergezet, en was in het trappenhuis een lift geplaatst, maar de hoofdstructuur bleef onaangetast. Zeker zo belangrijk is ook de aanwezigheid van gietijzeren ramen, die overigens ook elders op het terrein werden toegepast. Met hun karakteristieke en functionele vorm voldoen ze bij uitstek aan het klassieke beeld van een raam in een industriegebouw.

Een rondgang om en door het gebouw aan de hand van becommentarieerde foto's maakt een en ander inzichtelijk.

1. De Brikkenbouw vanuit het oosten gezien, met de afsluitende muur langs de Statensingel op de achtergrond

2. Het oorspronkelijke tweelaagsgebouw uit 1875 had op beide niveau's kleine openingen met segmentboogvormige bovenkanten. Tegen de muur zijn aftekeningen te zien van aangehechte muren van verdwenen gebouwen

3. Ook meer naar het noorden is dat het geval

4. Verder zijn er ettelijke voormalige openingen die weer zijn dichtgezet

5. Dat de kleine openingen secundair zijn is te zien aan de plaatsing van het exemplaar op de foto, dat immers binnen een eveneens dichtgezette grotere opening is aangebracht

6. Ook de inpassing van de boogjes zelf laat zien dat ze secundair zijn

7. Veel grotere openingen hebben ijzeren onderdorpels, wat er wijst dat het doorgeefluiken waren, en geen vensters of deuren

8. De noordgevel staat helemaal los van de rest van het gebouw. Het is niet duidelijk wat de oorspronkelijke buitenkant was, als die er was. Het kan ook zijn dat het een tussenwand is. Opvallend is wel dat de baksteen van de Brikkenbouw precies dezelfde is, en vermitseld op gelijk niveau, als die van de noordgevel

9. Ook de noordgevel laat de aanhechting zien van tenminste twee gebouwen

10. Ook hier weer ettelijke dichtgezette openingen

11. De hoek van de t.o.v. de Brikkenbouw schuin staande noordgevel laat zien waar de ophoging uit 1923 begint. Voor de aanzet daarvan zijn stukken betonbalk gestort. De uitbreiding heeft en zichtbaar betonskelet

12. De noordgevel heeft ook weer aanzetten van verdwenen muurwerk

13. Een rij gaten in het bovenste segment verwijst naar een verdwenen dak of vloer

14. Ook op de hoek met de westgevel een stuk betonnen balk als aanzet voor de uitbreiding

15. Sporen van vroegere openingen gaan hand in hand met kenmerkende bladankers

16. De westgevel. De vensters op de begane grond zijn allemaal dichtgemetseld. Op de eerste verdieping zijn ze wel aanwezig, met vierkante onderdorpels van Naamse steen. Op de verdiepingen uit 1923 zijn die platter van vorm.

18. Achter het voormalige trappenhuis, nu liftkoker, zit aan de zuidwest-hoek een deur

17. Ook hier de koude naad tussen noordgevel en de Brikkenbouw

19. De dichtgezette vensters van de koker verwijzen naar de vensters van het trappenhuis

20. Om (verder) losscheuren te voorkomen is de koker met stalen banden verankerd aan het hoofdgebouw

21. Na het plaatsen van de motor voor de lift is de koker aan de dakkant dichtgemaakt, waarbij een venster is vervallen

22. Het gebouw vanuit het zuidoosten

23. Aan deze kant zaten wel op beide niveau's vensters, die allemaal zijn dichtgezet

24. Op de zuidoosthoek zijn sporen van een aanbouw te zien

25. De heeft ook de eerste twee bouwlagen van de ophoging omvat. Wat er stond is niet duidelijk, ook niet of het om een lichtstrook ging

26. Duidelijk is dat de opening dateert uit de tijd van de ophoging, gelet op de afgewerkte zijkanten van de betonnen balk

27. De entree in de oostgevel wordt aan de linker kant geflankeerd door een venster

28. De liftkoker. Onder het schuine deel loopt de trap vanaf de bovenste bouwlaag

29. De oostkant van de koker

30. In de zuidgevel is de plek van het verdwenen venster te zien

31. De huidige entree van het gebouw met op het eind de liftschacht

32. De liftdeur

33. De dichtgezette deur naast de liftkoker

34. Weggemetseld venster in de zuidgevel

35. De secundair geplaatste trap tegen de zuidgevel, als vervanging van de oorspronkelijke trap in het trappenhuis annex liftkoker. De trap heeft, omdat die een bepaalde hoogte moet overbruggen, smallere treden dan hoger op in het gebouw, waar de afstand tussen vloer en plafond lager is

36. De betonnen treden hebben ijzeren stootregels. De leuning bestaat uit staafijzer

37. Onder en naast de trap is een secundaire ruimte ingebouwd. Op de achtergrond de huidige entree

38. Onder de trap zit een gedicht venstertje in de zuidgevel

39. Zicht vanuit het hok naar de grote ruimte. De vloer is belegd met baksteen

40. De constructie bestaat uit betonnen kolommen die verbonden zijn met ijzeren h-balken. Daarop rusten ijzeren profielen met tussengeplaatste troggewelfjes in baksteen, een voor de bouwtijd, 1875, zeer gebruikelijke oplossing. De benedenstukken van de kolommen zijn gepleisterd

41. Zicht naar de noordgevel

42. In de westgevel zit een grote geblindeerde deur, die naar een lichte hellingbaan leidt die is gecementeerd

43. De ruimte daarachter is betegeld, en zelfs voorzien van een schouw. Kennelijk was dit een kantoorruimte

44. Die ruimte heeft een vloer van cementtegels

46. Detail van de trap naar de verdieping

45. Richting zuidgevel is de ruimte afgeschoten met damwandprofielen

47. *De verbindingen zijn met bouten aan elkaar gezet*

48. *De eerste verdieping, binnen de oorspronkelijke massa uit 1875, gezien naar het noorden*

49. *De lift*

51. *De vloer bestaat meteen na aanlanding van de trap, en voor de lift, uit tegels, maar verder uit op hun kant liggende baksteen. Langs de rand van oost- en noorgevel ligt een rand van baksteen ter breedte van een ruime anderhalve meter. Daar zijn de stenen sterk gesleten. Wat daar de oorzaak van is is niet duidelijk*

50. *De zuidoost-hoek ter plekke van de hoge voormalige opening in de zuidgevel*

52. Deel van de omgaande vloer

53. In het plaveisel zijn voormalige openingen herkenbaar

54. In de noordoost-hoek loopt de rand haaks door

55. Ook hier is, ten overvloede, te zien hoe de noordgevel koud tegen de andere gevel staat

56. De vloer in tegels aan de westkant

57. Een van de vensters

58. Daarnaast staat een gietijzeren kolom waarvan niet duidelijk is of die deel uitmaakte van een groter geheel, of dat die daar secundair een functie heeft gekregen

59. Op ongeveer 60 cm van de vloer heeft de kolom een zijbalkje

60. Een van de vensters in gesloten toestand...

61..... en met centraal scharnierend middendeel

63. In het plafond naar de ophoging zit een uitsparing van een vermoedelijke voormalige doorvoer

64. De rest van het plafond heeft zijn oorspronkelijke ribben met gewelfjes

65. Venster in de zuidgevel

66. Doorkijk naar de derde bouwlaag, de eerste van de ophoging

67. De aanlanding van de trap

68. *De situatie van de trap*

69. *De voormalige grote opening in de zuidgevel*

70. *De vloer bestaat uit bakstenen op hun platte kant*

71. *De ruimte naar het noorden gezien. Het plafond bestaat uit beton*

72. De kolommen zijn beschermd door ijzeren hoekprofielen

73. Het fragment van de funderingsbalk in de noordoost-hoek van de noordgevel, ter wille van het betonskelet van de ophoging

74. Ook aan de andere kant is die te zien. De balk loopt niet door, en ligt op het niveau van de voormalige hoogte van de oorspronkelijke gevel

75. Blick richting zuidgevel, aan de westkant

76. De trap naar de volgende bouwlaag

77. Zicht op de vierde bouwlaag

78. Hier bestaat de vloer uit beton met een afwerklaag van cement

79. Ook hier nog een spoor van de grote opening in de zuidgevel

80. De ruimte naar het noordoosten gezien

81. Doorkijk naar het zuiden

82. De leuning heeft hier een andere opbouw

83. Doorkijk naar de vijfde bouwlaag

84. *Blik op de opbouw, met links de zuidgevel
end e trap naar de volgende bouwlaag*

85. *Ook hier weer de sobere leuning*

86. *De zuidoost-hoek*

87. *De ruimte naar het noorden gezien*

88. *De noordwest-hoek*

89. De trap naar de zesde bouwlaag

90. De zuidoost-hoek

91. De ruimte naar het zuiden gezien. Naast de trap staat een scheidingswand

93. Op deze verdieping zijn vensters en bouwijzer opgeslagen die uit andere gebouwen komen, maar wel de sterke verwantschap laten zien

92. De noordwest-hoek

94. Hoewel de indeling anders is is het principe gelijk

95. Ankerijzers

96. De trap naar de kop van de liftkoker

97. De trap is identiek aan de andere

98. Het hijsmechaniek met motor

99. De ruimte naar het noordwesten gezien

100. De bevestiging van de ijzeren banden om de liftkoker te zekeren komen op elke verdieping terug

Waardenstelling

De architectonische waarde van het gebouw is indifferent. Er is geen sprake van specifieke vormgeving of materiaalgebruik. Het gebouw is in twee fases opgetrokken in een standaard-idioom dat gold voor een groot deel van dergelijke industriële panden.

De stedenbouwkundige waarde is eveneens indifferent. Het gebouw staat helemaal los van zijn omgeving, met alleen de voormalige afsluitende muur rond het fabriekscomplex op enige afstand, maar zonder visuele of functionele relatie. Ook de andere resterende gebouwen uit het voormalige complex hebben geen relatie meer tot dit gebouw.

De cultuurhistorische waarde is positief. De oorspronkelijke functie van de onderste twee bouwlagen is gedateerd en bekend. Daarna heeft het gebouw, dat steeds verder is ingebouwd in latere inmiddels weer gesloopte fabrieksuitbreidingen, wisselende functies gehad die geen invloed hebben gehad op specifieke vormgeving.

De bouwhistorische waarde is positief als voorbeeld van een industriegebouw uit de late 19de eeuw, waarbij met name van waarde is dat de inwendige structuur bestaat uit betonnen kolommen, maar wel nog met vloeren die bestaan uit ijzeren ribben met tussengeplaatste troggewelven in baksteen. Het gebruik van gietijzeren ramen was bij de bouw al usance, maar de vormgeving daarvan is kenmerkend voor de bouwtijd, ook al is dat ingebed in een veel ruimer tijdsbestek. Immers, ook de ramen van de uitbreiding uit 1923 voldoen nog geheel aan dat beeld, ook qua uitvoering. Pas bij de bouw van het Eiffelgebouw komen er, binnen dit complex, grotere, lichter gedimensioneerde ramen aan de orde.

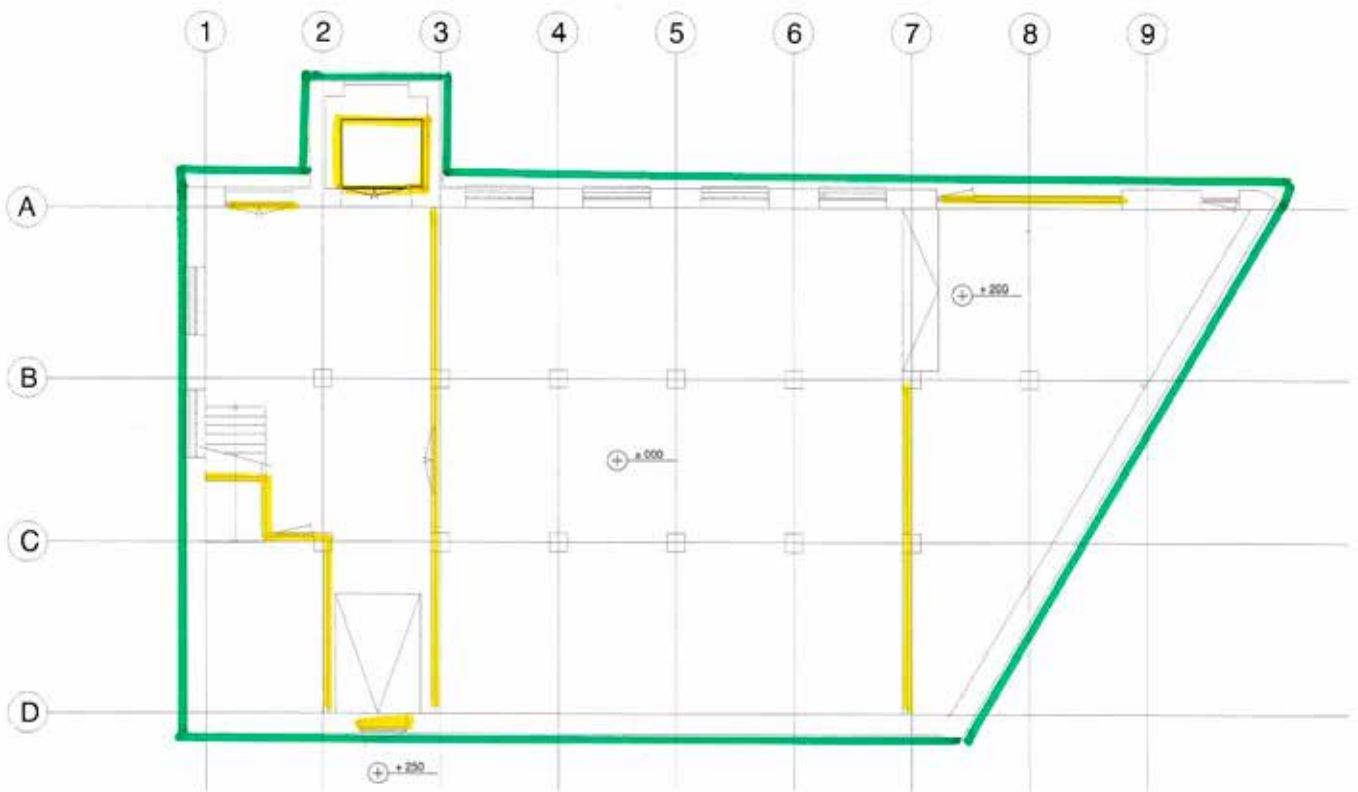
Het extern geplaatste trappenhuis, later liftkoker, valt ook onder de positieve waardering, met name omdat er uit puur functionele overwegingen gekozen werd voor een aanbouw, i.p.v. de trap intern te plaatsen. Dat is pas gebeurd bij de uitbreiding in 1923, kennelijk in relatie tot een ander functioneel gebruik van het pand.

De vloerafwerking op de eerste twee verdiepingen geeft een indicatie voor het gebruik van de ruimtes. De specifieke afwerking met tegels en platliggende bakstenen geven de vloer een kenmerkend aanzien. Ook dat is positief te waarderen.

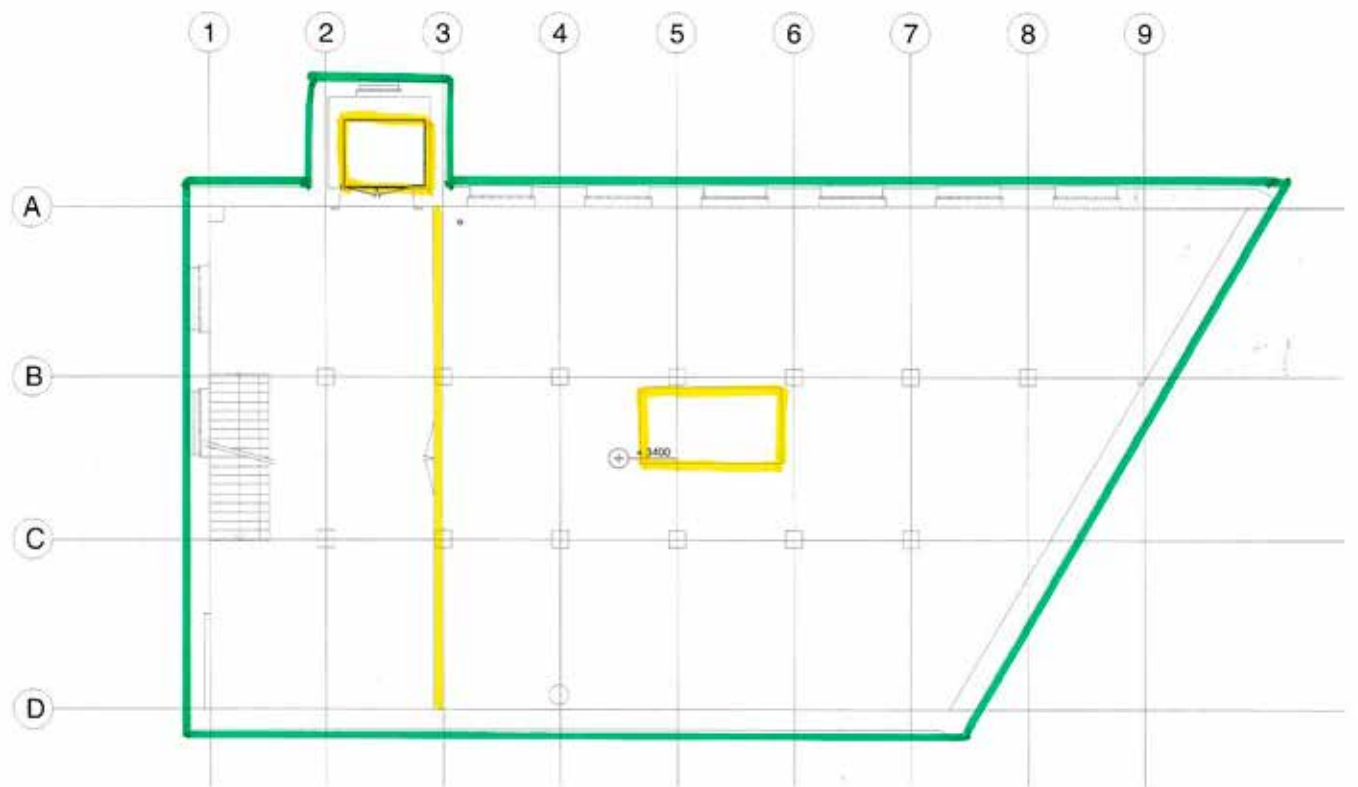
Binnenwanden, zowel in hout als in boardmateriaal als in stalen damwandprofiel zijn allemaal indifferent van waarde. ze zijn allemaal vrij recent geplaatst en hebben geen relatie tot het feitelijke gebouw. Ook de invulling van enkele al dan niet functionele deuropeningen op de begane grond zijn indifferent.

Een en ander is op de plattegrond-tekeningen aangegeven.

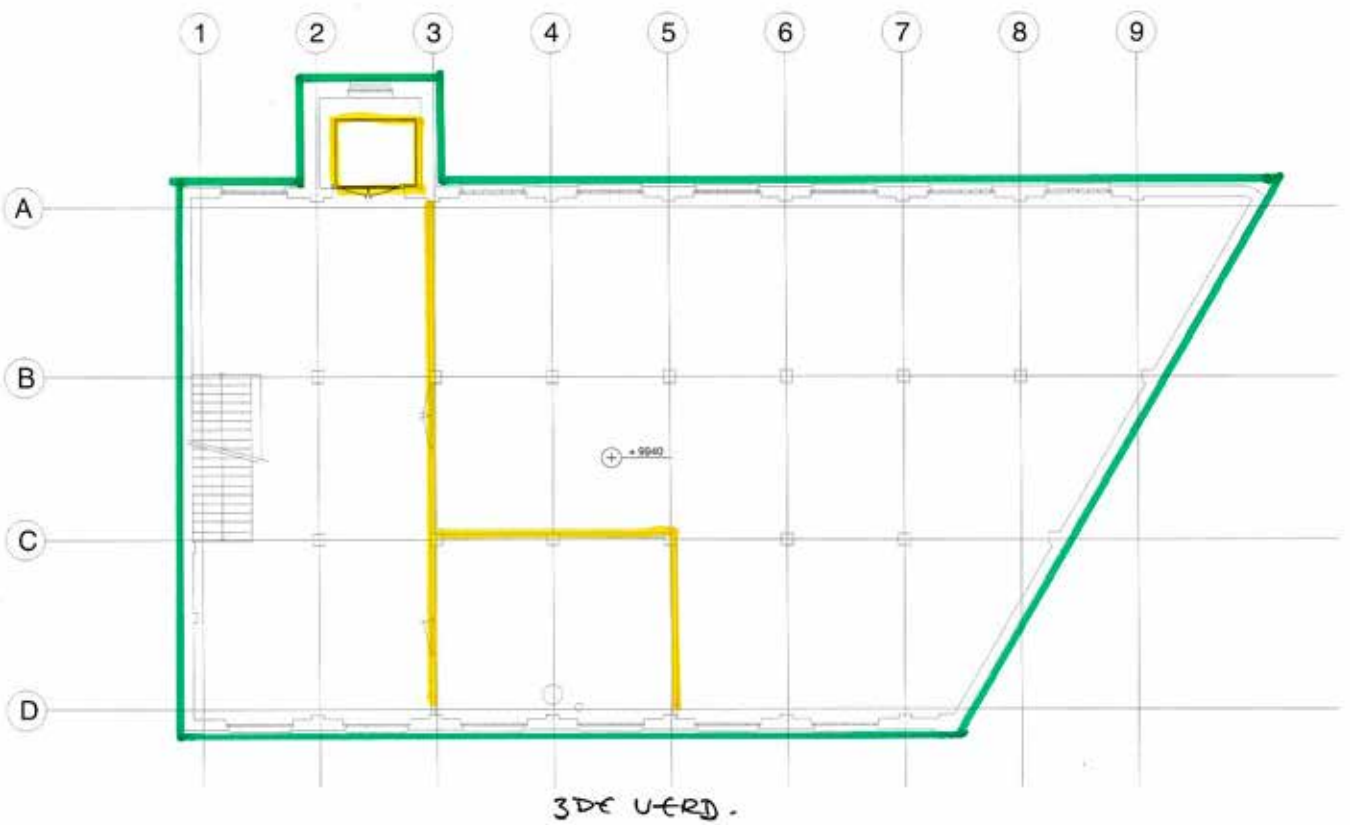
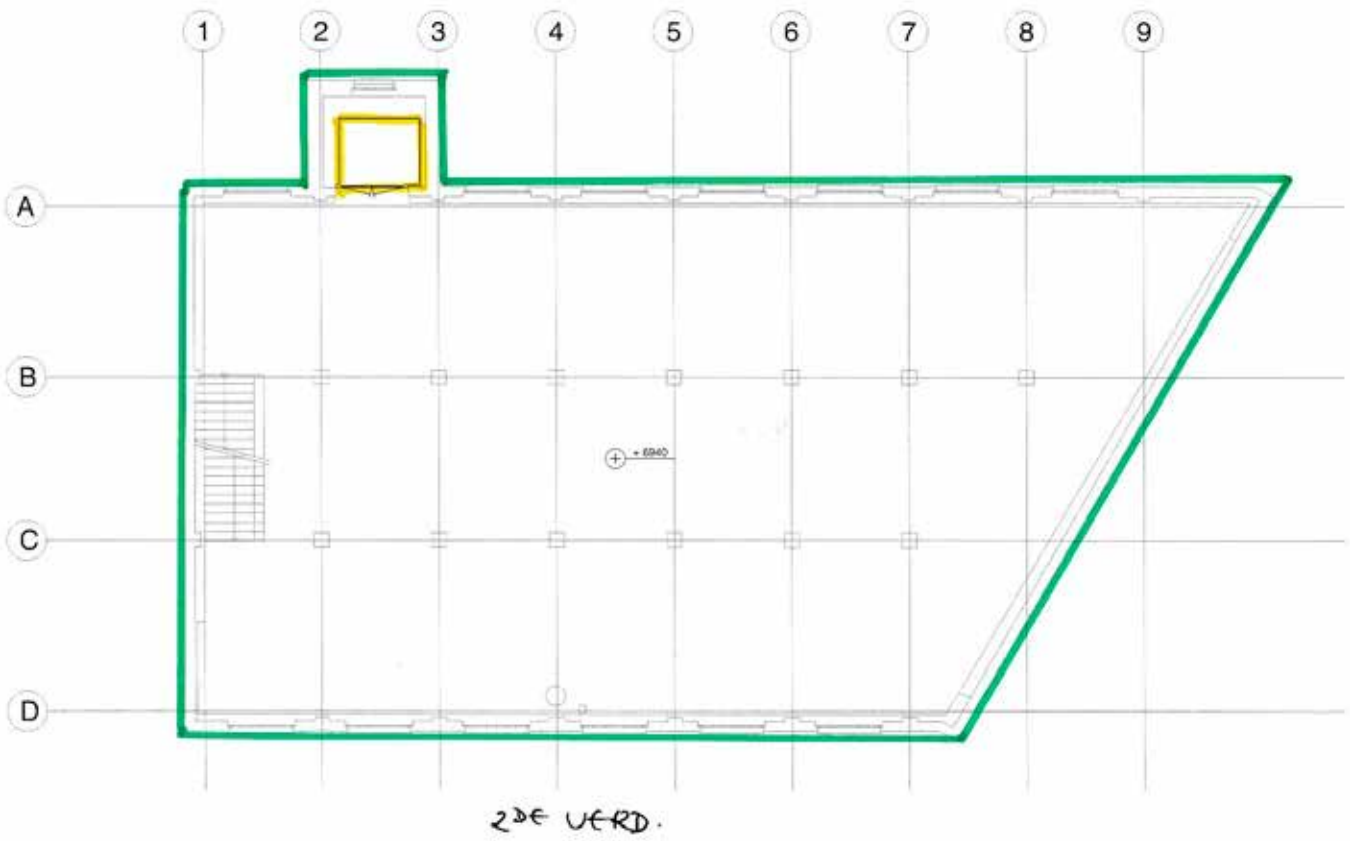
Daarbij zijn de gebruikelijke kleuren gebruikt: blauw voor hoog monumentaal, groen voor positief, en geel voor indifferent.

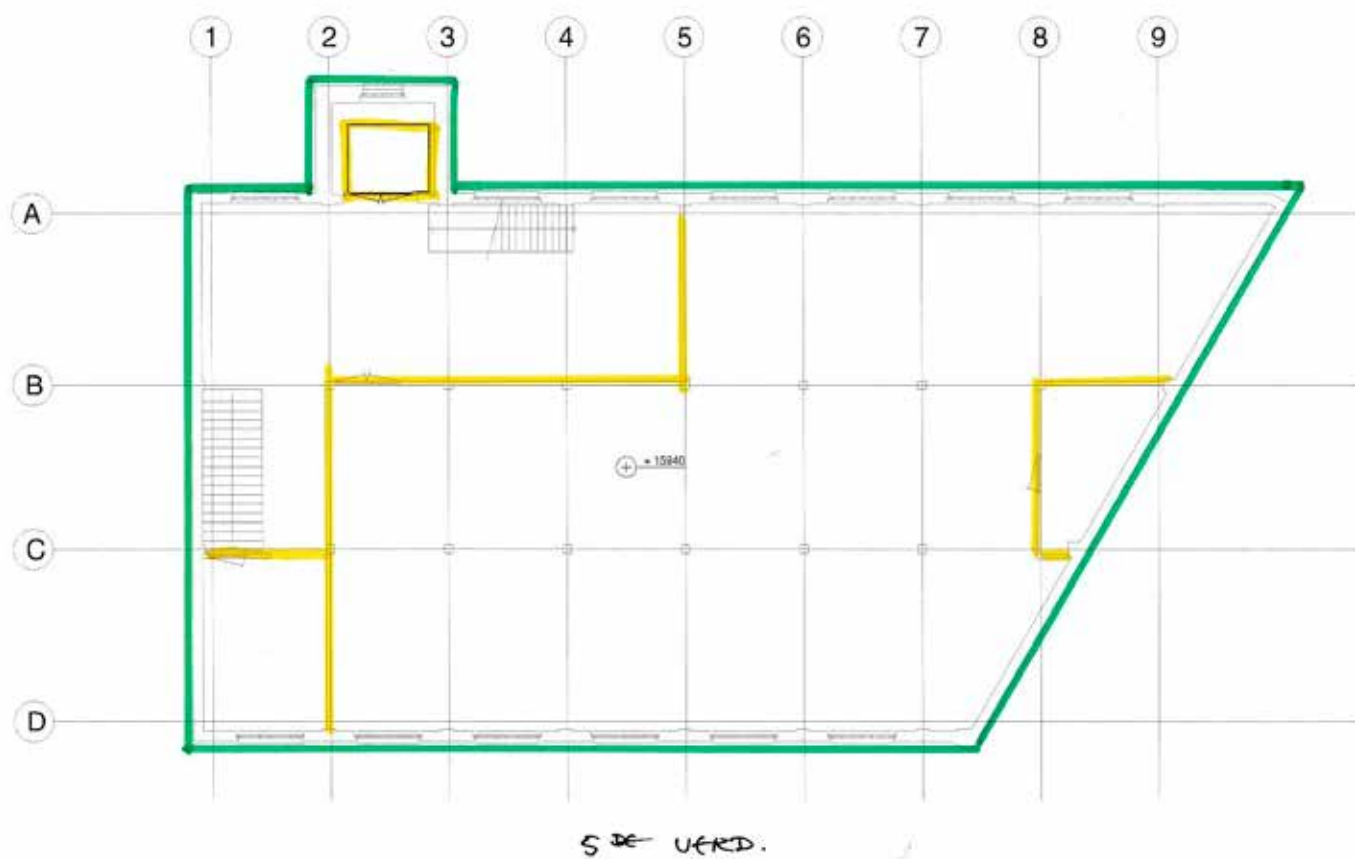
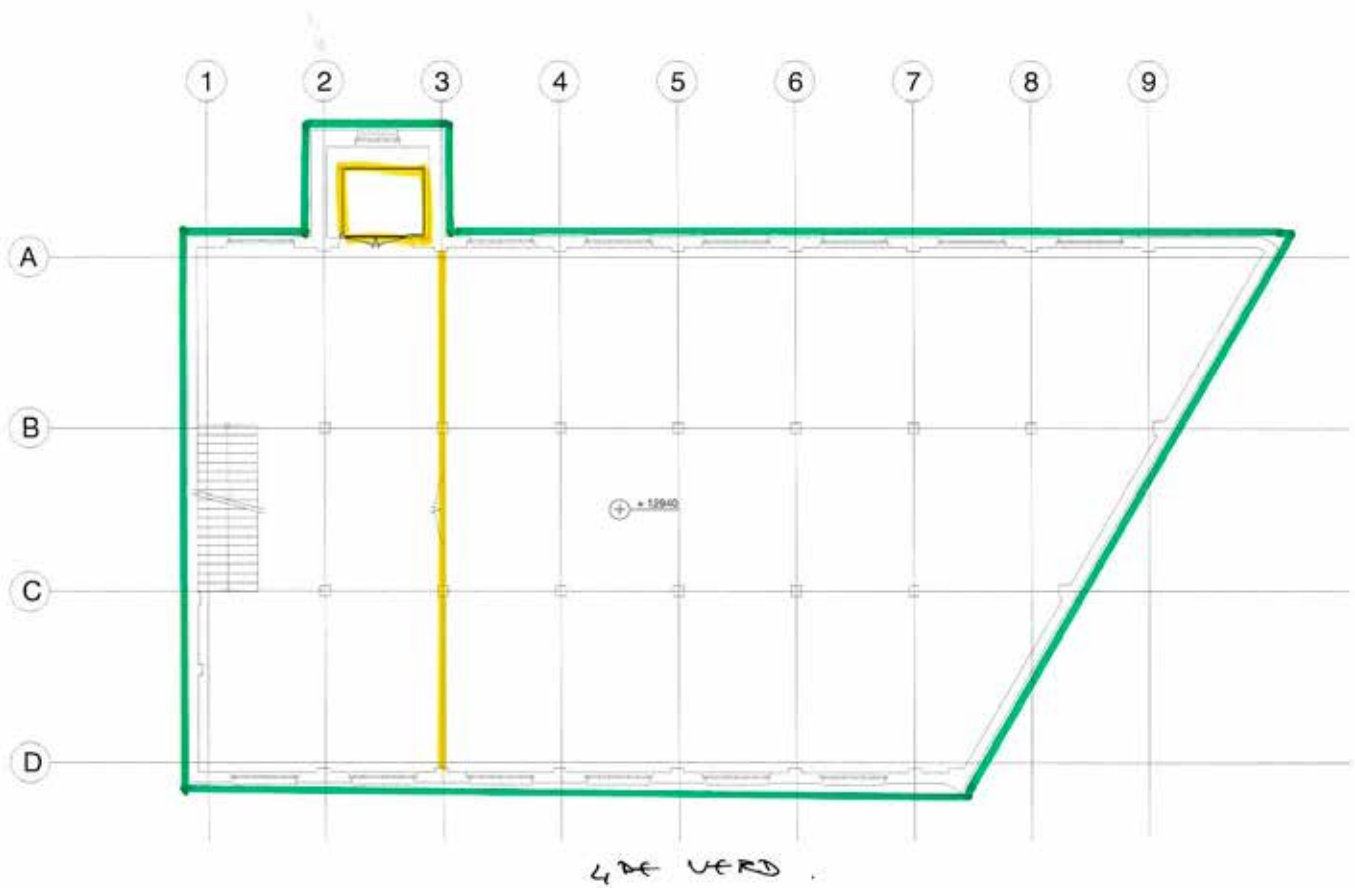

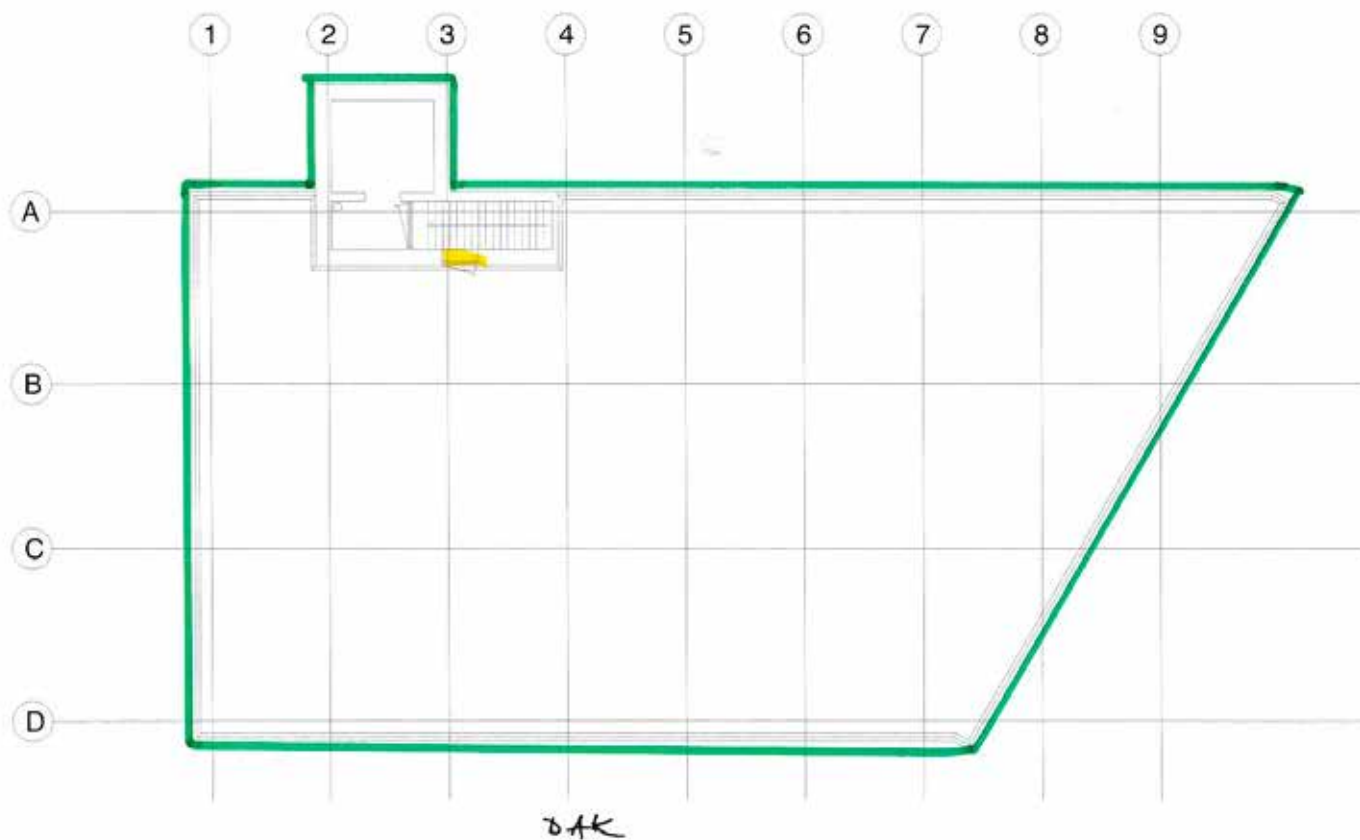
BEG. GROUND

1STE FLOOR

bronnen

Noordwest-quadrant van de binnenstad. Stadsvernieuwing in de jaren negentig. Maastricht. Maastricht, 1993

Het Sphinxterrein, onderdeel van de noordwestentree van Maastricht. Deelrapport 5. Stichting Werkgroep Industriële Archeologie Maastricht. Maastricht, 2000

colofon

object: De Brikkenbouw, Sphinxterrein, Maastricht
onderwerp: Bouwhistorische quickscan
opdrachtgever: [REDACTED] voor Blanche Dael
Maastricht
datum: mei 2017
tekst en foto's: [REDACTED]
vormgeving: [REDACTED] Geleen Kopie & Print

[REDACTED] kelmonderstraat 51 | 6191 rd kelmond-beek
[REDACTED] | 06-29533362